

УДК 13:316.347

Кучера Ірина

ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Проаналізовано чинники, які впливають на формування етнічної ідентичності, висвітлено її структуру, розкрито роль етнічної самосвідомості у процесі структурування сучасного суспільства.

Ключові слова: ідентичність, етнічна ідентичність, ідентифікація, етнічні кордони (межі), етнічна самосвідомість, об'єктивні та суб'єктивні чинники етнічного диференціювання.

Kuchera I. Ethnic identity as social and cultural phenomenon

The analysed factors which influence on forming of ethnic identity and reveals its structure. It focuses the role of ethnic consciousness in the process of strukturivannya of modern society.

Key words: identity, ethnic identity, identification, ethnic scopes (limits), ethnic consciousness, objective and subjective factors of ethnic differentiation.

Кучера И. Этническая идентичность как социокультурный феномен

Проанализировано факторы, которые влияют на формирование этнической идентичности, отображено ее структуру, раскрыто место этнического самосознания в процессе структурирования современного общества.

Ключевые слова: идентичность, этническая идентичность, идентификация, этнические границы, этническое самосознание, объективные и субъективные факторы этнической дифференциации.

В умовах трансформації сучасного українського суспільства помітно зріс інтерес до етнічності, особливо до тих її аспектів, що стосується етнічного відродження. Прагнення з'ясувати, яким чином людина себе етнічно ідентифікує, яке значення для

неї має етнічна належність та які поведінкові стереотипи з нею пов'язані, спонукає до пошуку пояснень щодо конструювання етнічної ідентичності.

До середини ХХ ст. домінувало переконання, сформульоване переважно діячами епохи Просвітництва, що етнічність як атрибут домодерного типу соціальності нівелюватиметься внаслідок тенденцій модернізації, розвитку громадянського суспільства і особистого індивідуалізму. Однак реалії сьогодення переконують у зворотному: етнічна та національна приналежності виявилися суттєвими чинниками структурування суспільства, перш за все завдяки явищам глобалізації, які швидше загострили, ніж знівелювали конфліктні потенціали етнонаціонального характеру. Як зазначає Н. Черниш, «етнічний ренесанс», зафіксований у роботах багатьох дослідників, доводить, що ані класова, ані професійна чи соціальна приналежності не в змозі витіснити зі свідомості людини уявлення про свою ідентичність та інтереси своєї спільноти [7, с. 241].

Етнічна ідентичність є формою соціальної ідентичності. При цьому вона є найбільш стійкою і значимою для більшості людей. Для окремої людини «саме етнічна група, до якої вона належить, уявляється тим, що є найважливішим для неї, що визначає її життєві орієнтири, і що існувало до неї і буде існувати після неї» [4, с. 51]. Етнічна ідентичність формується в процесі соціалізації людини. Усвідомлення приналежності до певної етнічної спільноти є одним із перших проявів соціальної природи людини.

Можна виокремити щонайменше три основних аспекти у визначенні та науковій інтерпретації поняття «етнічність»: інтерактивний (форми міжгрупової взаємодії), атрибутивний (сукупність культурних характеристик) та суб'єктивно-символічний (індивідуальні й колективні ідентичності) [6, с. 24]. Якщо атрибутивний аспект становить предмет дослідницького інтересу швидше філософії, то соціологічні студії пов'язані з інтерактивним і суб'єктивно-символічним аспектами, що зумовлюється тією роллю, яку відіграє етнічний чинник у формуванні соціальної структури та соціальної стратифікації, а також групової та особистісної ідентифікації.

У цьому розумінні етнічна ідентичність, як зазначає Пол Р. Брас, цитуючи де Воса, полягає в «суб'єктивному, символічному або емблематичному застосуванні групою людей... деяких аспек-

тів культури для того, щоб відокремити себе від інших груп» [3, с. 128]. На індивідуальному рівні – це результат процесу емоційно-когнітивного самоототожнення особистості з певною етнічною спільнотою, що виражене в почутті спільності з членами цієї групи і сприйнятті як цінностей її основних характеристик.

Етнічна ідентичність встановлюється як наслідок двох процесів: об'єднання та розмежування. Універсальною формулою самосвідомості і самоідентифікації будь-якої спільності людей є формула «Ми», яка включає в себе уявлення про консолідуючі ознаки. Однак процес групової ідентифікації, самовизначення «Ми» неможливий без існування позитивно чи негативно «значаючих інших». Етнічна ідентичність – це символічний засіб об'єднання з одними та дистанціювання від інших.

Процес створення, відтворення, підтримання та зміни ідентичності включає як соціально-структурні, так і символічні компоненти. Кожна культура містить у собі когнітивну модель світу, яка визначає свою групу й інші групи у термінах цінностей, ідеологій та стереотипів. Останні, як стверджує В. Середа, «... є когнітивним механізмом, що робить «видимими» кордони між власною групою (in-group) та іншими групами («out-group») шляхом перебільшення розбіжностей між своєю та чужими етнічними спільнотами, з одного боку, й мінімізацією відмінностей в середині власної спільноти – з іншого» [5, с. 83]. Однак інтегральні ознаки ідентичності, на відміну від диференціальних, визначити набагато складніше.

Проблема побудови кордонів є для деяких авторів набагато важливішою, ніж зміст самої ідентичності. Це тому, як аргументує Ф. Барт, що риси, які беруться до уваги в процесі ідентифікації, не всі обов'язково є об'єктивними елементами реальності, а тільки ті, які вважаються найбільш значущими. А тому справді те, що важливе – це сам акт класифікації, який полягає у створенні кордонів.

Однак кордони не тільки розмежовують групи, але й організують контакти між ними, забезпечуючи нормативними моделями, які регулюють взаємодію між членами групи, правила переходу кордону та обміну людьми, речами і символічними повідомленнями. В етнічних взаєминах найчастіше етнічна межа позначає родинні зв'язки та уявлення про спільну культуру, хоча в деяких випадках, як стверджує російський вчений В. Тишков,

це може бути ідея або міф про спільність походження чи спільність історії.

Останнім часом привертає увагу посилення суб'єктивізації у процесі самовизначення етнічних груп. Однак, незважаючи на це, об'єктивними чинниками етнічного диференціювання, окрім символічної культури, продовжують залишатися мова та етнічна самосвідомість, які проявляються через комплекс історично сформованих соціокультурних рис та визначають специфіку певної групи порівняно з іншими групами.

Етнічна ідентифікація є багаторівневим утворенням. Її перший рівень пов'язаний власне з ідентифікацією, яка є підставою для формування опозиції «Ми-Вони». На другому рівні відбувається формування образів, що передбачає приписування етнічним спільнотам певних культурних, статусних та інших характеристик. Третій рівень становить етнічна ідеологія, яка характеризується більш-менш спільним поглядом на минуле, теперішнє та майбутнє своєї етнічної групи щодо інших етнічних груп [1, с. 131].

Потрібно зауважити, що характер співвідношення етнічних «Ми» і «Вони» не залишається незмінним і визначається не тільки етнічними авто- та гетеростереотипами, але й реальними міжнаціональними зв'язками і контактами. Як зазначив німецький політолог А. Нойманн, «ідентичність – це не даність, а відношення, яке постійно формується і реформується в рамках певного дискурсу» [2]. Почуття ідентичності може або посилюватися від подібних порівнянь, або піддаватися руйнуванню, якщо певні характеристики «своїх» перестають відповідати уявленням, що склалися, а їхня поведінка – очікуванням, що ґрунтуються на попередньому досвіді.

Таким чином, етнічна ідентичність є складним соціокультурним феноменом, у якому поєднуються особистісні, соціальні та культурні аспекти. Будучи формою організації культурних відмінностей, вона виступає продуктом складних взаємодій об'єктивного та суб'єктивного, зовнішнього (соціального) та внутрішнього (психологічного). Подальше вивчення місця, ролі і значення етнічного чинника в життєдіяльності сучасного суспільства, як показує досвід, важливе не тільки з теоретичних, але й практичних міркувань.

Література:

1. Аза Л. Етнічні субкультури: механізми відтворення / Л. Аза // Субкультурна варіативність українського соціуму / за ред. Н. Костенко, А. Ручки. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2010. – С. 127–145.
2. Ачкасов В. Этническая идентичность в ситуациях общественного выбора [Електронний ресурс] / В. Ачкасов. – Режим доступу: <http://ecsosman.hse.ru/text/18377679/html>.
3. Воропай Т. Національна ідентичність як теоретична і практична проблема сьогодення / Т. Воропай // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні: Матеріали II Міжнародної наукової конференції (Одеса, 24–26 травня 2002 р.) / Укладач Л. Марголіна; Канад.-укр. проект «Демократична освіта», М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Одеська національна юридична академія. – К. : Ай Бі, 2003. – С. 126–135.
4. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації / М. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
5. Серeda В. Етносоціологія: навч. посіб. / В. Серeda. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – 160 с.
6. Скворцов Н. Этничность: социологическая перспектива / Н. Скворцов // Социологические исследования. – 1999. – № 1. – С. 21–31.
7. Черниш Н. Соціологія: підручник за рейтингово-модульною системою навчання / Н. Черниш. – К. : Знання, 2009. – 468 с.